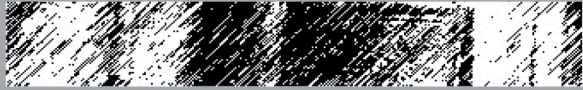

Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna

BEATA MAZEPA-DOMAGAŁA

Specyfika upodobań obrazowych dzieci w wieku przedczytelniczym w zakresie abstrakcyjnych obrazów ilustracyjnych

**Idiosyncrasy of image preferences of children in pre-reader stage
in terms of abstract, illustrative images**

Abstract: This text is a result of the studies carried out over the question of children's perception of visual messages that accounts for visual complementation and description of the contents of printed text. Reflections on the contemporary art of illustration and values of the visual images in the shape of book illustration constitute for the first part of the article. In the second, essential trends in pre-reader stage children's preferences for the visual work/book illustration in terms of fields of implementation and the visual quality in the shape of abstractness, seen as the dominant of the imaging referred to the image plan is presented. The article ends with the final reflections directed towards the question of the quality and the value of children's remarks.

Key words: visual liking, book illustration, visual image, child the in pre-reader stage.

Rozważania inspirujące

Dobrą ilustracją jest ta, która żyje i żyć będzie także poza książką. Odbierana jest po prostu jako dzieło plastyczne.

Marian Murawski (1990, s. 3)

Sztuka ilustracji, w tym obrazowania, dla najmłodszych czytelników uległa ogromnym zmianom w ostatnich kilku dekadach. Współcześnie projektowanie graficzne dla dziecięcego odbiorcy — by utrzymać status „sztuki”, nie tracąc przy tym swojej odrębności i indywidualnego charakteru — coraz częściej musi konfrontować własne cechy z bogatym kontekstem kulturowym. Fakt ten zmusza do zmierzania się z nowymi wyznacznikami, jak wcześniejsze dorastanie potencjalnych odbiorców, ich potrzeby emocjonalne czy zainteresowanie nowymi zjawiskami społecznymi. W trakcie tych konfrontacji przesunięciom ulegają granice owej sztuki i szczególnego znaczenia nabiera odpowiedź na pytanie, czy uwarunkowanie społeczno-kulturowe tego, co widzimy i możemy widzieć, są w stanie kształtować dziecięce predylekcje w zakresie ilustracji książkowej, czy też upodobania dzieci są bardziej stałe niż upodobania dorosłych, bo bardziej zależne od stadium ich rozwoju niż od kontaktu ze sztuką danego okresu. W tym miejscu należy podkreślić, iż świadomość wyznaczników oraz statusu literatury dla dzieci może pomóc nie tylko w tworzeniu „dobrej” ilustracji, ale przede wszystkim w selekcji realizacji artystycznych, wartościowych, ciekawych, estetycznych, rozwijających czy po prostu pięknych.

Mam świadomość, iż dzisiejsze pokolenie funkcjonuje w zgoła odmiennej ikonosferze niż pokolenie jego dziadków i rodziców, a hegemonia Cartoon Network i dominacja medium ruchomych obrazów (telewizja, wideo, gry komputerowe), świat disneyowski, świat Barbi, japońska manga, pokemony i Witch wpływają na granice dziecięcej wyobraźni plastycznej. W niniejszym artykule zdecydowałam się poddać weryfikacji dotychczasowe ustalenia w kwestii dziecięcych upodobań w zakresie ilustracji książkowej i ponownie określić predylekcje najmłodszych czytelników dotyczące obrazów ilustracyjnych służących konkretyzowaniu wyobrażenia, którego opis słowny zawiera się w czytanim tekście.

Jak wykazał przegląd polskiej literatury, dorobek naukowy w dziedzinie badań dziecięcych upodobań obrazowych jest nader skromny. Istnieją co prawda sięgające lat sześćdziesiątych XX wieku badania Ireny Słońskiej dotyczące psychologicznych problemów ilustracji dla dzieci. W ramach tych badań uczona przeanalizowała wiele zagadnień składa-

jących się, jej zdaniem, na proces dziecięcej percepcji ilustracji, zdiagnozowała także zagadnienie rozumienia i interpretowania ilustracji, jednak upodobania obrazowe w zakresie sposobów realizacji wyróżnionych ze względu na formę ekspresji plastycznej oraz cechy plastyczne przekazów wizualnych ujmowane jako dominanty sposobu obrazowania nie były i nie są przedmiotem analiz. Większość prowadzonych eksploracji obejmuje problematykę literatury dla dzieci i czytelnictwa dzieci, zagadnienie twórczości plastycznej samych dzieci oraz kwestię ilustracji dla dziecięcego odbiorcy. Pomimo podejmowania w ostatnich latach badań dziecięcej recepcji słowa i obrazu nadal mają one charakter wycinkowy, odnoszący się tylko do wybranej grupy wiekowej i wybranego wąskiego kontekstu. Niewiele jest też prac, w których analizuje się całokształt wpływów kultury wizualnej na dziecięcego odbiorcę, a te, które są, dotyczą głównie obrazów medialnych (np. Braun-Gałkowska, Ulfik, red., 2002; Gała, Ulfik, red., 2000; Izdebska, 1991, 1997, 2000a, 2000b, 2001, 2007; Kossowski, 1999, 2000a, 2000b, 2000c, 2005a, 2005b; Ulfik-Jaworska, 2001, 2003a, 2003b, 2005). A przecież jedną z podstawowych cech czasów współczesnych stanowi kultura obrazowa i komunikacja wizualna. Obrazowe doświadczanie świata wyraźnie przenika do życia codziennego. Życie człowieka, w tym również małego dziecka, wypełniają przekazy wizualne, których ekspansja ma ogromny wpływ na postrzeganie i odczytywanie otaczającej rzeczywistości, a także na nadawanie sensów i znaczeń samym przekazom.

Badacze problematyki przekazów wizualnych — o czym należy w tym miejscu wspomnieć — dowodzą, iż przekaz w postaci ilustracji książkowej jako realizacja plastyczna i obiekt wizualny ma moc utrwalania osobowości i punktu widzenia. Podkreślają fakt, iż ilustracja może oddawać nastrój, zatrzymać w kadrze chwilę, nadać głębię i znaczenie, w pewnym stopniu podpowiadać odbiorcy wygląd literackich światów, które do tej pory mógł sobie jedynie imaginować. Twierdzą również, iż fascynacja obrazem wizualnym powoduje, że potencjalny odbiorca wraca do niego wielokrotnie, by go oglądać, kontemplować odkryte wartości, czy też odnajdywać nowe. Jednak bez względu na to, jaką siłą oddziaływania ma ilustracja jako realizacja plastyczna i forma przekazu, przede wszystkim musi ona być dla dziecka atrakcyjna, człowiek bowiem ma głęboko zakorzenione sekretne pragnienia dotyczące wyglądu rzeczy. I czuje się szczególnie, gdy artysta stawia przed nim przedmioty, które są zgodne z jego pragnieniami¹.

¹ Warto w tym miejscu przytoczyć opracowania: Leszczyński, 2003, s. 71; Rychlicki, 1973, s. 118—126; 1987, s. 8—11; Słońska, 1988, s. 256—289; 1969; Tyszkowa, red., 1977; Wiercińska, 1977; Wysłouch, 1994, s. 99—138.

Współcześnie, w dobie kultury wizualnej ilustrator — nieograniczony ścisłymi ramami dyscypliny — ma swobodę zgłębiania różnych mediów i eksperymentowania z nimi, tworzenia obrazów ze wszystkiego, co wyda się mu odpowiednie. Rysunek, główna forma plastyczna stosowana przez ilustratora, pozwalająca rozpoznać jego indywidualny charakter, ma konkurencję w postaci wielu innych możliwości kreowania obrazu. Często obcujemy z wizualną mieszaniną „ilustracji” analogowych, cyfrowych, fotografii, jak również rysowanych i malowanych znaków. Ilustratorzy łączą techniki różnych mediów, dostosowując je do potrzeb projektu. W przypadku ilustracji książkowej nie powtarza się mechanicznie dosłownych literackich opisów sytuacyjnych, obraz jest wprowadzie inspirowany utworem literackim, jednak komentuje tekst na swój sposób, często go parafrazuując (Rychlicki, 1973, s. 121).

Mając zatem na uwadze bogactwo rozwiązań warsztatowych i rozmaitość technik ilustracyjnych — od tradycyjnie związanych ze sztuką książki po nowatorskie koncepcje i techniki własne — podjęłam badania prowadzące do zgromadzania niezbędnych informacji w kwestii postrzegania rysunkowych, malarskich i graficznych ilustracji książkowych oraz określenia dziecięcych upodobań obrazowych odniesionych do tychże obszarów realizacji obrazu, a także plastycznych jakości przekazów wizualnych ujmowanych jako dominanty obrazowania występujące w warstwach zaprojektowanej realizacji wizualnej. Prowadzone eksploracje obejmowały:

1. Trzy obszary realizacji obrazu, wyróżnione ze względu na formę ekspresji plastycznej, a mianowicie:
 - rysunek — kompozycja linii wykonana na płaszczyźnie, polegająca na nanoszeniu na powierzchnię walorów wizualnych przy użyciu odpowiednich narzędzi; podstawowym środkiem wyrazu jest punkt i kreśka; narzędziem rysunkowym może być wszystko, co pozostawia ślad na płaszczyźnie, do najbardziej popularnych należą: ołówek, węgiel, tusz rozprowadzany za pomocą pędzla lub patyka, sangwina, mazak, pastel, kreda, piórko;
 - malarstwo — posługuje się środkami plastycznego wyrazu: barwną plamą i linią, umieszczonymi na płótnie lub innym podłożu (papier, deska, mur); realizacje plastyczne zwykle są dwuwymiarowe lub dwuwymiarowe z elementami przestrzennymi; stosowana paleta barw: barwy monochromatyczne, polichromatyczne;
 - grafika — grafika użytkowa lub stosowana, związana z rynkiem wydawniczym i reklamą; realizację plastyczną stanowi element graficzny dodany do napisanego, często — choć nie zawsze — wydrukowanego tekstu, mający za zadanie go uzupełniać, objaśniać albo ozdabiać; ilustrowanie dowolnymi środkami ekspresji plastycznej.

2. Pięć cech plastycznych przekazów wizualnych w obszarach realizacji obrazu traktowanych jako dominanty sposobu obrazowania, tj.:

- abstrakcyjność — przekaz wizualny / realizacja plastyczna pozbawione wszelkich cech ilustracyjności, „coś przedstawiające”, niefiguralne;
- barwność — realizacja plastyczna odznaczająca się intensywnością i różnorodnością kolorów / barw;
- szczegółowość — dokładność, skrupulatność, realizacja plastyczna zawierająca szczegóły;
- wyrazistość — realizacja plastyczna sugestywna, składająca się z elementów ostro zarysowanych, zdecydowanie odcinających się od tła, łatwych do rozróżnienia;
- dynamika — realizacja plastyczna stwarzająca wrażenie ruchu dzięki asymetrycznym układom elementów pozbawionych zdecydowanej podstawy optycznej.

3. Pięć stref występowania dominanty sposobu obrazowania, wyróżnionych na podstawie planu i warstwy obrazu, a mianowicie:

- dominanta występująca w całym obrazie;
- dominanta wyraźnie zarysowana w pierwszym planie (znajdująca się w przestrzeni, która usytuowana jest bezpośrednio „przed oczami”, za tą przestrzenią widoczne są dalsze plany, to na tę część oglądający zwraca najpierw uwagę);
- dominanta wyraźnie zarysowana w dalszym planie (umiejscowiona za planem pierwszym, łącznie z tłem);
- dominanta minimalnie zauważalna w całym obrazie;
- brak dominanty.

Badania empiryczne postanowiono skoncentrować w jednym środowisku, by możliwie dokładnie określić dziecięce predylekcje percepcyjne w zakresie ilustracji książkowej. Kierując się przekonaniem, że to w kulturze wielkiego miasta zawiera się najwięcej właściwości charakteryzujących kulturę współczesną — kulturę początku XXI wieku wraz z towarzyszącymi jej problemami — oraz biorąc pod uwagę fakt, iż wielkie miasta stanowią środowisko, w którym na styku procesów cywilizacyjnych najintensywniej występują wszelkie zjawiska charakterystyczne dla szeroko rozumianej kultury masowej, badania realizowano w środowisku wielkomiejskim.

Na podstawie dokonanych oszacowań wyłoniono próbę badawczą. Jest to losowo pobrana z populacji grupa 218 dzieci w wieku przedszkolnym w okresie przedczytelniczym², a więc zakres wieku badanej popu-

² Owa kategoria zakłada ograniczenie rozumienia okresu przedczytelniczego do faz, w których kontakt z dziełem jest określony dychotomicznym ujęciem równoprawności

lacji mieścił się w przedziale od 5. do 6. roku życia respondenta (w tym 109 dzieci 5-letnich i tyleż samo dzieci 6-letnich). Wśród badanych w grupie 5-latków: chłopcy stanowili 48,6% (53 osoby), a dziewczęta — 51,4% (56 osób), w grupie 6-latków rozkład był identyczny. Teren badań stanowiły losowo wybrane placówki przedszkolne mieszczące się w miejskich ośrodkach w województwie śląskim w obrębie miast: Katowice, Chorzów, Łędziny. Były to typowe placówki oświatowe, których podopieczni pochodzą ze zróżnicowanych środowisk społecznych. Badania prowadzono w roku szkolnym 2008/2009 systemem indywidualnym.

Należy zaznaczyć, iż przedstawione w dalszej części tekstu wyniki badań dotyczą jedynie obszaru badawczego obejmującego dziecięce upodobania w zakresie abstrakcyjnych ilustracji książkowych, a materiałem empirycznym ilustrującym zagadnienie są subiektywne dziecięce wybory najładniejszej spośród przedstawionych iluminacji³.

Dziecięce upodobania obrazowe w zakresie abstrakcyjnych iluminacji

Podstawę analizy dziecięcych predylekcyj w zakresie abstrakcyjnych obrazów ilustracyjnych⁴ stanowił zbiorczy materiał empiryczny w postaci rozkładu procentowego uzyskanych wyborów najładniejszej ilustracji w ramach prowadzonych eksploracji w poszczególnych grupach wiekowych w formie uogólnionej oraz w postaci zróżnicowania wyznaczonego zmiennej płci.

Zebrany materiał badawczy w obrębie malarskich iluminacji dowodzi, iż w większości przypadków dziecięcy czytelnicy z badanej grupy wyraźnie nie akceptują abstrakcyjnych form ilustracji (tabela 1). Kryterium ukazujące brak analizowanej dominanty obrazowania w realizacji plastycznej, jak i kryterium dominanty w dalszym planie obrazu wska-

słowa i obrazu oraz wymaga pośrednika dorosłego w kontakcie z lekturą, ewentualnie zakłada konieczność opanowania techniki czytania przez dziecko.

³ Szerszą analizę dziecięcych predylekcyj w zakresie ilustracji książkowej zawarto w autorskiej publikacji. Zob. Mazepa-Domagała, 2011.

⁴ Należy zaznaczyć, iż kreowanie ilustracji o cechach obrazu abstrakcyjnego polega na sprowadzeniu form zaczerpniętych z natury do znaku i stworzeniu dla nich czysto plastycznego ekwiwalentu lub opiera się na pełnej autonomii obrazu, wykorzystując czyste formy: linie, plamy barwne, bryły. Najczęściej przywoływany w literaturze przedmiotu podział polega na wyodrębnieniu abstrakcji ekspresyjnej, nazwanej gorącą, oraz abstrakcji zimnej — geometrycznej. Por. *Encyklopedia sztuki polskiej*, 2002, s. 13.

zuje, iż dzieci w wieku przedczytelniczym, nierozumiejące jeszcze języka symbolu i metafory zawartej w obrazie, wybierając najładniejszą — w ich ocenie — malarską ilustrację, wyraźnie skłaniają się ku realizacji o silnym narracyjnym charakterze, podążającej za duchem utworu, przy wyborze kierując się jego ilustracyjnością i realizmem⁵.

Tabela 1

**Preferencje obrazowe w grupie dzieci w wieku przedczytelniczym
w obrębie malarskich abstrakcyjnych obrazów ilustracyjnych
Rozkład procentowy (N = 218)⁶**

Kategoria i obszar obrazowania	Wskazania								
	chłopcy (N = 106)			dziewczęta (N = 112)			ogółem (N = 218)		
	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]
a/dco [m]	20	192	9,4	11	213	4,9	31	405	7,1
a/dlp [m]	10	202	4,7	5	219	2,2	15	421	3,4
a/ddp [m]	58	154	27,4	93	131	41,5	151	285	34,6
a/mco [m]	43	169	20,3	23	201	10,3	66	370	15,2
a/bd [m]	81	131	38,2	92	132	41,1	173	263	39,7

W tabeli czcionką pogrubioną wyróżniono wskazania o najwyższej wartości.

Objaśnienia: **a/dco** — abstrakcyjność jako dominanta występująca w całym obrazie; **a/dlp** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w pierwszym planie; **a/ddp** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w dalszym planie; **a/mco** — abstrakcyjność jako dominanta minimalnie zauważalna w całym obrazie; **a/bd** — abstrakcyjność — brak dominanty; **[m]** — malarstwo/obszar realizacji obrazu.

Źródło: Badania własne.

Fakt dokonywania przez dzieci takich a nie innych wyborów tłumaczyć możemy procesem edukacji plastycznej małego dziecka, która sprowadza się do dostarczania gotowych wzorów w procesie kreowania obrazu przedmiotów (wyklejanki, kolorowanki), a tym samym preferowania sztywnych schematów obrazowych.

W tym miejscu należy podkreślić, iż wynikiem stosowania takich rozwiązań w procesie kreowania obrazu przedmiotów jest brak umiejętności rozpoznawania struktur ikonicznych uwarunkowanych przez system znaków o większym stopniu złożoności i powiązania wzorów wizualnych z przekazem słownym zarówno pod względem podobieństwa, jak i pod względem różnic w znaczeniu. A zatem w toku rozwoju i edukacji

⁵ W niniejszej analizie termin „realizm” ujmowany jest za W. Ławniczakiem i odnosi się do dwuczłonowej relacji, w której między zbiorem wyglądown spoztrzezeniowych z zakresu rzeczywistości przedstawionej a zbiorem wyglądown spoztrzezeniowych z zakresu rzeczywistości obiektywnej zachodzi analogia. Por. Ławniczak, 1975, s. 62.

⁶ Liczebności stanowiące podstawę określenia predylekcji są wynikiem sumowania wyborów uzyskanych w ramach eksploracji kluczowej i repetycyjnej (2 × 218 = 436).

ukierunkowanej, lecz także nieukierunkowanej powinno się proponować dzieciom zabawy złożonymi symbolami, podczas których podopieczni będą mogli nauczyć się zasad ikonicznej komunikacji.

Struktura upodobań obrazowych odniesionych do ilustracji kreowanych za pomocą różnych technik graficznych w grupie dzieci w wieku przedczytelniczym pozwala wnioskować, iż badana grupa dziecięcych czytelników wyraźnie nie akceptuje — podobnie jak w przypadku malarskich kompozycji — abstrakcyjnych obrazów graficznych. Kryterium ilustrujące brak analizowanej dominanty obrazowania w realizacji plastycznej wskazuje, iż dzieci w wieku przedczytelniczym przy wyborze najładniejszej w ich ocenie graficznej ilustracji wyraźnie skłaniają się ku realizacji nacechowanej konkretnością przedstawień, równowagą elementów kompozycji, a w niektórych przypadkach nawet klasycznością typów prezentacji postaci i rekwizytów (tabela 2).

Tabela 2

**Preferencje obrazowe w grupie dzieci w wieku przedczytelniczym
w obrębie graficznych abstrakcyjnych obrazów ilustracyjnych
Rozkład procentowy ($N = 218$)⁷**

Kategoria i obszar obrazowania	Wskazania								
	chłopcy ($N = 106$)			dziewczęta ($N = 112$)			ogółem ($N = 218$)		
	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]
a/dco [g]	18	194	8,5	20	204	8,9	38	398	8,7
a/d1p [g]	24	188	11,3	29	195	12,9	53	383	12,2
a/ddp [g]	26	186	12,3	22	202	9,8	48	388	11,0
a/mco [g]	25	187	11,8	31	193	13,8	56	380	12,8
a/bd [g]	119	93	56,1	122	102	54,6	241	195	55,3

W tabeli czcionką pogrubioną wyróżniono wskazania o najwyższej wartości.

Objaśnienia: **a/dco** — abstrakcyjność jako dominanta występująca w całym obrazie; **a/d1p** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w pierwszym planie; **a/ddp** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w dalszym planie; **a/mco** — abstrakcyjność jako dominanta minimalnie zauważalna w całym obrazie; **a/bd** — abstrakcyjność — brak dominanty; **[g]** — grafika.

Źródło: Badania własne.

Inna zależność wystąpiła w przypadku ilustracji tworzonych w technikach rysunkowych (tabela 3). W tym obszarze badawczym liczba wyborów w kategorii „abstrakcyjność zauważalna w całym obrazie” w odniesieniu do pozostałych subiektywnych wyborów w tej kategorii wskazuje, iż najmłodsi potencjalni czytelnicy wyraźnie skłaniają się ku realizacji

⁷ Liczebności stanowiące podstawę określenia predylekcji są wynikiem sumowania wyborów uzyskanych w ramach eksploracji kluczowej i repetycyjnej ($2 \times 218 = 436$).

zabarwionej deformacją o schematycznym charakterze, a tym samym aprobując abstrakcyjną rysunkową wizualizację tekstu tworzoną na bazie czystej linii i znanego, łatwo rozpoznawalnego znaku plastycznego o geometrycznych kształtach.

Tabela 3

**Preferencje obrazowe w grupie dzieci w wieku przedczytelniczym
w obrębie rysunkowych abstrakcyjnych obrazów ilustracyjnych
Rozkład procentowy ($N = 218$)⁸**

Kategoria i obszar obrazowania	Wskazania								
	chłopcy ($N = 106$)			dziewczęta ($N = 112$)			ogółem ($N = 218$)		
	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]	tak	nie	tak [%]
a/dco [r]	78	134	36,8	99	125	44,2	177	259	40,6
a/dlp [r]	38	174	17,9	17	207	7,6	55	381	12,6
a/ddp [r]	28	184	13,2	26	198	11,6	54	382	12,4
a/mco [r]	28	184	13,2	41	183	18,3	69	367	15,8
a/bd [r]	40	172	18,9	41	183	18,3	81	355	18,6

W tabeli czcionką pogrubioną wyróżniono wskazania o najwyższej wartości.

Objaśnienia: **a/dco** — abstrakcyjność jako dominanta występująca w całym obrazie; **a/dlp** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w pierwszym planie; **a/ddp** — abstrakcyjność jako dominanta wyraźnie zarysowana w dalszym planie; **a/mco** — abstrakcyjność jako dominanta minimalnie zauważalna w całym obrazie; **a/bd** — abstrakcyjność — brak dominanty; [r] — rysunek.

Źródło: Badania własne.

Wykorzystany w kompozycji plastycznej schemat, w którym zastosowano czystą linię, wydawał się dzieciom czytelniejszy i został oceniony jako zdecydowanie ładniejszy. Drugi typ preferowanej rysunkowej ilustracji stanowiły kompozycje, w których elementy struktury obrazu były tworzone za pomocą kilkukrotnych pociągnięć, dookreślone podwójnym konturem i ukierunkowane na wierne odzwierciedlenie świata przedstawionego.

Dokonując generalizacji dziecięcych predylekcji obrazowych w zakresie rysunkowych ilustracji o charakterze abstrakcyjnym, można skonstatować, iż odbiorcy w wieku przedczytelniczym dostrzegają zawarte w rysunkowym materiale ilustracyjnym deformacje, jakie zastosował ilustrator, tworząc obraz o cechach abstrakcyjnych, i wyraźnie skłaniają się ku projektom, w których abstrakcyjność postaci rekwiwytów i elementów nacechowana jest cezannizującym kubizmem. Oznacza to, że zastosowane skróty obrazowe w postaci geometrycznych znaków plastycznych nie

⁸ Liczebności stanowiące podstawę określenia predylekcji są wynikiem sumowania wyborów uzyskanych w ramach eksploracji kluczowej i repetycyjnej ($2 \times 218 = 436$).

sprawiają trudności w rozpoznawaniu przedstawionych postaci czy elementów otoczenia.

W kontekście przedstawionych wyników badań i analiz pytanie: Czy istnieje konieczność i potrzeba tworzenia ilustracji bogatych w symbole — iluminacji metaforycznych? — jawić się może jako nieco prowokacyjne. Odpowiedź tkwi — jak mniemam — w maksymie Antoniego Boratyńskiego, któremu niejednokrotnie zarzucano, że jego ilustracje są trudne w odbiorze dla młodego czytelnika. Artysta ilustrator, po dzień dzisiejszy prowadzący działalność artystyczną, twierdzi, że „dziecko należy atakować akcją, fabułą, a w nich przemycać sprawy formy, koloru itp. To daje gwarancję, że za kilka lat dziecko zrozumie język symbolu, metafory, wejdzie w trudniejszy świat zagadnień plastycznych” (*Książka i wyobraźnia dziecka...*, 1976, s. 7; zob. też Boratyński, 1988, s. 11–12), co w dobie kultury wizualnej wydaje się niezbędne.

Refleksje końcowe

Proces postrzegania jest rodzajem poznania — gromadzeniem informacji zmysłowych, często ma charakter mimowolny i mało uświadomiony, mimo to może stanowić podstawę dalszej, ukierunkowanej i intencjonalnej działalności. Spostrzeżenia pozwalają dziecku określić cechy przedmiotowe, znaczeniowe czy użytkowe, stanowiąc tym samym podstawę ocen wizualnych. Trzeba jednak pamiętać, że ocena spostrzeżeniowa jest waloryzacją ukształtowaną przez sumę doświadczeń odnotowanych w pamięci. A zatem istotne staje się organizowanie jakości spostrzeżeń, które dostarczyłyby dziecku bogatych i użytecznych źródeł informacji, i to ze względów zarówno praktycznych, jak i poznawczo-teoretycznych i estetycznych. Jeśli zatem ilustracja ma być w procesie edukacji wartością (stymulować rozwój, odzwierciedlać potrzeby i postawy, wpływać na tworzenie nowych), to nie może w czasie jej percypowania zabraknąć działań i informacji pozwalających odkrywać właściwości form obrazowych. To, jakie owe formy są, możemy stwierdzić, analizując konstruowanie oraz rozumienie symboli i schematów będących podstawą wiedzy. Mając jednak świadomość, iż nie można zdobyć wiedzy wyłącznie poprzez oglądanie form symbolicznej reprezentacji, przyjmujemy, że wiedzę o świecie można zbudować jedynie dzięki aktywnej obserwacji, która pozwoli dziecku odkrywać zawarte w świecie znaczenie. Jednak, jak wskazują doświadczenia praktyczne, niewiele czyni się, by poznanie obrazowe

uczynić autentyczną szansą i drogą do wiedzy. Na poziomie wychowania przedszkolnego, mimo podejmowania licznych rodzajów aktywności, większości z nich uczy się wyłącznie w celu opanowania wiedzy i umiejętności w zakresie kompetencji umysłowych, nie zaś jako stymulujących zmysł plastyczny. Uznając istotność pierwszych z wymienionych kompetencji, należy jednak upomnieć się także o wymiar estetyczny dziecięcych doświadczeń.

Bibliografia

- Boratyński A., 1988: *Wędrując po krainie Fantazjany*. „Sztuka dla Dziecka”, nr 3 (10).
- Braun-Gałkowska M., Ulfik I., red., 2002: *Zabawa w zabijanie: oddziaływanie przemocy prezentowanej w mediach na psychikę dzieci*. Lublin.
- Encyklopedia sztuki polskiej*, 2002. Słowo wstępne J.K. Ostrowski. Kraków.
- Gała A., Ulfik I., red., 2000: *Oddziaływanie agresywnych gier komputerowych na psychikę dzieci*. Lublin.
- Izdebska J., 1991: *Uwarunkowania efektów oddziaływania wybranych cyklicznych programów TV dla dzieci*. Białystok.
- Izdebska J., 1997: *Dziecko w świecie mass mediów — wychowawcze aspekty i zagrożenia*. W: *Media a edukacja*. Red. W. Strykowski. Poznań.
- Izdebska J., 2000a: *Dziecko i media. Zagrożenia oraz szanse rozwoju*. W: *Przygotowanie nauczycieli do nauczania odbioru mediów. Materiały z konferencji naukowej*. Opole.
- Izdebska J., 2000b: *Mass media — ich rola w kształtowaniu przez dziecko obrazu świata współczesnego i przyszłego*. W: *Media a edukacja*. Red. W. Strykowski. Poznań.
- Izdebska J., 2001: *Rodzina, dziecko, telewizja, szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*. Białystok.
- Izdebska J., 2007: *Dziecko w świecie mediów elektronicznych, teoria, badania, edukacja medialna*. Białystok.
- Kossowski P., 1999: *Dziecko i reklama telewizyjna*. Warszawa.
- Kossowski P., 2000a: *Telepokolenie — miejsce telewizji w życiu dzieci i młodzieży*. W: *Nastolatki i kultura w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych*. Red. A. Przecławska i L. Rowicki. Warszawa.
- Kossowski P., 2000b: *Teleproletariusze czy przyszli internetowi żeglarze — o grach telewizyjnych w życiu dzieci i młodzieży*. W: *Nastolatki i kultura w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych*. Red. A. Przecławska i L. Rowicki. Warszawa.
- Kossowski P., 2000c: *Wideo — niespełniona tęsknota za odmasowieniem kultury*. W: *Nastolatki i kultura w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych*. Red. A. Przecławska i L. Rowicki. Warszawa.
- Kossowski P., 2005a: *Dziecko, kultura komercyjna i działania marketingowe*. W: *Wymiary dzieciństwa. Problemy dziecka i dzieciństwa w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. J. Bińczycka i B. Smolińska-Theiss. Kraków.

- Kossowski P., 2005b: *Telewizja i inne media elektroniczne w życiu dzieci i młodzieży ze środowiska wiejskiego*. W: *Dziecko i media elektroniczne — nowy wymiar dzieciństwa*. Red. J. Izdebska, T. Sosnowski. Białystok.
- Książka i wyobrażenia dziecka: rozmowa z Antonim Boratyńskim*, 1976. Rozmowę przeprowadziła K. Gałczyńska. „Trybuna Ludu”, nr 156.
- Leszczyński G., 2003: *Literatura i książka dziecięca: Słowa — obiegi — konteksty*. Warszawa.
- Ławniczak W., 1975: *Teoretyczne podstawy interpretacji dzieł sztuki plastycznej*. Poznań.
- Mazepa-Domagala B., 2011: *Upodobania obrazowe dzieci w wieku przedczytelniczym w zakresie ilustracji książkowej*. Katowice.
- Murawski M., 1990: *Nie znoszę banału...* Rozmowę z Marianem Murawskim przeprowadził Olgierd Błazewicz. „Sztuka dla Dziecka”, nr 1/2.
- Rychlicki Z., 1973: *O niektórych problemach polskiej ilustracji w książkach dla dzieci i młodzieży*. W: *Sztuka i dziecko*. [Materiały 1. biennale sztuki dla dziecka, Poznań 9 V—13 V 1973]. Poznań.
- Rychlicki Z., 1987: *O sztuce ilustrowania książek*. „Sztuka dla Dziecka”, nr 1.
- Słońska I., 1969: *Psychologiczne problemy ilustracji dla dzieci*. Warszawa.
- Słońska I., 1988: *Funkcje sztuki plastycznej na przykładzie grafiki ilustracyjnej w wychowaniu przedszkolnym*. W: *Kultura literacka w przedszkolu*. Red. S. Frycie i I. Kaniowska-Lewańska. T. 1. Warszawa.
- Tyszkowa M., red., 1977: *Sztuka dla najmłodszych. Teoria — recepcja — oddziaływanie*. Warszawa—Poznań.
- Ulfik-Jaworska I., 2001: *System znaków ostrzegawczych w telewizji w świetle wyników badań wśród dzieci*. W: *Przyjazne media. Ocena i perspektywy Porozumienia Polskich Nadawców Telewizyjnych*. Warszawa.
- Ulfik-Jaworska I., 2003a: *Co z nich wyrośnie? Wirtualny świat dzieci i młodzieży*. W: *Spółczesność wirtualna. Społeczność informacyjna*. Red. R. Szwed. Lublin.
- Ulfik-Jaworska I., 2003b: *Rysunek „Ja wśród ludzi” w badaniach dzieci zajmujących się grami komputerowymi zawierającymi przemoc*. W: *Rysunek projekcyjny jako metoda badań psychologicznych*. Red. M. Łaguna, B. Lachowska. Lublin.
- Ulfik-Jaworska I., 2005: *Analiza treści prezentowanych w „Wieczorynkach”*. W: *Dziecko. Media elektroniczne — nowy wymiar dzieciństwa*. Red. J. Izdebska, T. Sosnowski. Białystok.
- Wiercińska J., 1977: *Książka obrazkowa dziecka — tradycja i współczesność*. W: *Sztuka dla najmłodszych. Teoria — recepcja — oddziaływanie*. Red. M. Tyszkowa. Warszawa—Poznań.
- Wysłouch S., 1994: *Literatura a sztuki wizualne*. Warszawa.